

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Investigating innovative methods of teaching history and its
localization in accordance with culture in Islamic societies

Abbas Rahbary¹

¹ Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Farhangian University, P.O. Box -14665-889 Tehran, Iran,
Email: a.rahbary@cfu.ac.ir.

ABSTRACT

Keywords:

- . History education
- . Educational indigenization
- . Teaching methods
- . Islamic education
- . Cultural identity

¹ .Corresponding author
✉ a.rahbary @cfu.ac.ir

Background and Objectives: This study examines the challenges and opportunities of innovation in history education with an indigenization approach in Islamic societies. Given the incompatibility of common educational methods with Islamic values and their identity-related consequences, this research emphasizes the necessity of revising history teaching methodologies. **Methods:** The present study was conducted using qualitative methods and documentary content analysis, with data collected through the examination of library resources and credible academic articles. **Findings:** The findings indicate that integrating modern methods such as collaborative learning and critical thinking with the foundations of Islamic education not only enhances educational effectiveness but also helps preserve students' cultural identity. **Conclusion:** The results demonstrate that indigenizing historical content with an emphasis on Islamic civilization heritage and using educational technologies compatible with Islamic culture can mitigate existing challenges. The study suggests that educational systems can foster a dynamic and committed generation by implementing strategies such as personalized learning, creative teaching methods, and comprehensive evaluation within an Islamic value framework. The main limitation of the research is the scarcity of reliable sources on indigenous models of history education, highlighting the need for further studies in this field.

ISSN (Online): 2783-2155

DOI: 10.48310/RHE.2025.4373

Received: 20/9/2024

Reviewed:

Accepted: 21/9/2024

PP: 103-119

Citation (APA): Abbasi, H. (2023). The effectiveness of critical thinking training on the self-esteem of sixth grade female students. *The Journal of Theory and Practice in Teachers Education*, 9(15), 29-1.

 <https://doi.org/10.12345/tej.12.10.112>

بررسی شیوه‌های نوآورانه تدریس تاریخ و بومی‌سازی آن مطابق با فرهنگ در جوامع اسلامی

مقاله پژوهشی / مروری

عباس رهبری^۱

۱. استادیار گروه آموزش معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

چکیده

پیشینه و اهداف پژوهش: این پژوهش به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های نوآوری در آموزش تاریخ با رویکرد بومی‌سازی در جوامع اسلامی می‌پردازد. با توجه به ناهمخوانی روش‌های آموزشی رایج با ارزش‌های اسلامی و پیامدهای هویتی آن، این مطالعه ضرورت بازنگری در شیوه‌های تدریس تاریخ را مورد تأکید قرار می‌دهد. **روش‌های پژوهش:** پژوهش حاضر با روش کیفی و تحلیل محتوای اسنادی انجام شده و داده‌ها از طریق بررسی منابع کتابخانه‌ای و مقالات معتبر گردآوری شده‌اند. **یافته‌های پژوهش:** یافته‌ها نشان می‌دهد که تلفیق روش‌های نوین مانند یادگیری مشارکتی و تفکر انتقادی با مبانی تعلیم و تربیت اسلامی، ضمن افزایش اثربخشی آموزشی، به حفظ هویت فرهنگی دانش‌آموزان کمک می‌کند. **نتیجه‌گیری:** نتایج پژوهش بیانگر آن است که بومی‌سازی محتوای تاریخی با تأکید بر میراث تمدن اسلامی و استفاده از فناوری‌های آموزشی سازگار با فرهنگ اسلامی می‌تواند چالش‌های موجود را کاهش دهد. این مطالعه پیشنهاد می‌کند که نظام‌های آموزشی با به‌کارگیری راهبردهایی مانند آموزش شخصی‌سازی شده، روش‌های خلاقانه و ارزیابی جامع در چارچوب ارزش‌های اسلامی، زمینه را برای پرورش نسلی پویا و متعهد فراهم کنند. محدودیت اصلی تحقیق، کمبود منابع معتبر در زمینه الگوهای بومی آموزش تاریخ است که لزوم انجام پژوهش‌های بیشتر در این حوزه را نشان می‌دهد.

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

DOI:
10.48310/RHE.2025.4373

واژه‌های کلیدی:

. نوآوری در تدریس
. بومی‌سازی آموزشی
. آموزش تاریخ
. فرهنگ اسلامی
. تعلیم و تربیت اسلامی
نویسنده مسئول
a.rahbary@cfu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۶/۳۰

تاریخ بازنگری:

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۳۱

شماره صفحات: ۱۱۹-۱۰۳

مقدمه

درس تاریخ، به عنوان بازتابی جامع از گذشته ملت‌ها و تمدن‌ها، نقش اساسی در شکل‌گیری هویت فردی و جمعی، تقویت حس تعلق و مسئولیت اجتماعی و انتقال میراث فرهنگی بین نسل‌ها دارد. این درس نه تنها به ثبت وقایع می‌پردازد بلکه بستری برای تحلیل علل و پیامدها و استخراج درس‌های کاربردی برای آینده فراهم می‌آورد. با این حال، در بسیاری از نظام‌های آموزشی، به ویژه در جوامع اسلامی، تدریس تاریخ با چالش‌هایی چون روش‌های سنتی حفظ‌محور، فقدان جذابیت و عدم ارتباط محتوا با زندگی روزمره دانش‌آموزان مواجه است. این وضعیت، علاوه بر کاهش اثربخشی یادگیری، ممکن است موجب بیگانگی نسل جوان از ریشه‌های تاریخی و فرهنگی خود گردد. در دنیای متغیر امروز، نیاز به تحول در روش‌های تدریس، به ویژه در درسی مانند تاریخ که ماهیتی تفسیری دارد، بیش از پیش احساس می‌شود.

نوآوری در تدریس فراتر از استفاده صرف از ابزارهای جدید، شامل بازاندیشی در فلسفه، اهداف، محتوا و روش‌های آموزشی است تا فرآیند یاددهی-یادگیری را فعال‌تر، جذاب‌تر و مؤثرتر سازد. همزمان، در جوامع اسلامی، ضرورت بومی‌سازی آموزش مطرح است که به معنای انطباق محتوا و روش‌ها با بافت فرهنگی، اجتماعی و دینی جامعه است. این رویکرد تضمین می‌کند آموزش ضمن همسویی با پیشرفت‌های جهانی، هویت فرهنگی و دینی دانش‌آموزان را تقویت و آنان را به ریشه‌های اصیل خود متصل نگه دارد. پژوهش حاضر با درک این دو نیاز اساسی، به بررسی چگونگی تلفیق نوآوری و بومی‌سازی در آموزش تاریخ در جوامع اسلامی می‌پردازد. سؤال اصلی پژوهش این است که «آیا می‌توان شیوه‌های تدریس نوین را به نحوی بومی‌سازی کرد که هم‌زمان کیفیت یادگیری را افزایش داده و با اصول فرهنگی و دینی جوامع اسلامی سازگار باشد؟» این پژوهش با رویکرد کیفی و از طریق تحلیل محتوا، به دنبال شناسایی راهبردها و مضامین کلیدی در این حوزه است تا به ارتقاء آموزش تاریخ به عنوان ابزاری برای پرورش نسلی توانمند، آگاه، و متعهد به ارزش‌های اسلامی و ملی یاری رساند.

این پژوهش با رویکردی تلفیقی، برای نخستین بار به بررسی هم‌زمان نوآوری در تدریس و بومی‌سازی آموزش تاریخ در چارچوب تعلیم و تربیت اسلامی می‌پردازد. برخلاف مطالعات پیشین که هر یک از این ابعاد را به‌طور مستقل بررسی کرده‌اند، این تحقیق به تبیین مدل مفهومی و عملیاتی برای پیوند مؤثر این دو رویکرد در آموزش تاریخ می‌پردازد و خلأ پژوهشی موجود را پوشش می‌دهد.

پیشینه

این پژوهش مبتنی بر چارچوب نظری تعلیم و تربیت اسلامی است که با نگاهی کل‌نگر و عمیق به ابعاد وجودی انسان می‌نگرد. این نظریه، برخلاف برخی رویکردهای سکولار که عمدتاً بر انتقال دانش و مهارت‌های شناختی تمرکز دارند، با تکیه بر مبانی انسان‌شناسی اسلامی، تعلیم و تربیت را فرآیندی می‌داند که باید به رشد متعادل و همه‌جانبه انسان در ابعاد عقلانی، اخلاقی، معنوی و اجتماعی منجر شود (Elmolhoda, 2020). از این منظر، هدف نهایی تعلیم و تربیت اسلامی صرفاً کسب دانش نیست؛ بلکه تربیت انسان‌هایی است که در کنار توانمندی علمی، از تعهد اخلاقی، معنویت درونی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی برخوردار باشند. چنین نگاهی، یادگیری را در بستر ارزش‌های اسلامی معنا می‌بخشد و به پرورش هویت فرهنگی-دینی، تقویت تفکر انتقادی و توسعه توانایی حل مسئله توجه دارد (Imolhoda, 2020؛ Ghoraeti & Homayounpour, 2024). در نتیجه، این چارچوب نظری، زمینه‌ای اصیل و مبتنی بر مبانی بومی برای بازاندیشی در شیوه‌های آموزش تاریخ فراهم می‌آورد و بومی‌سازی محتوای آن را در جوامع اسلامی امکان‌پذیر می‌سازد (Asmi Joshaqani, 2023).

پیشینه پژوهش

برای درک عمیق‌تر موضوع و قرار دادن پژوهش حاضر در بستر علمی مربوطه، ضروری است مروری جامع بر پیشینه پژوهش‌های انجام‌شده در دو حوزه اصلی «شیوه‌های نوآورانه تدریس» و «بومی‌سازی آموزشی و فرهنگ اسلامی» داشته باشیم. این مرور، نه تنها دستاوردهای پیشین را نمایان می‌سازد؛ بلکه به برجسته‌سازی خلأهای موجود در ادبیات علمی و چرایی اهمیت پژوهش کنونی کمک می‌کند.

پژوهش‌های سال‌های اخیر نشان می‌دهند که بهره‌گیری از روش‌های نوآورانه تدریس، از جمله یادگیری فعال، آموزش فناورانه و طراحی شخصی‌سازی‌شده، تأثیر قابل‌توجهی بر یادگیری عمیق‌تر و مشارکت بیشتر دانش‌آموزان دارد (Abbasi, 2024؛ Hashem Beigi, 2024). جدول زیر مهم‌ترین مطالعات معتبر در این زمینه را خلاصه می‌کند:

جدول ۱: نمونه‌ای از پژوهش درباره نوآوری در تدریس (الف)

پژوهشگر	موضوع پژوهش	یافته کلیدی	صفحه مقاله
(الناز صادقی دیزج، سید داوود حسینی نسب، عسگریان، اصغر شیرعلی پور، و مقصودی، ۱۳۹۴)	فرا تحلیل اثربخشی روش‌های تدریس فعال	بهبود عملکرد تحصیلی به اندازه ۰.۸۸ انحراف معیار	صص ۲۵-۱
(کرمی، کرمی، صالحی، و کرمی، ۱۴۰۳)	بررسی تأثیر روش‌های تدریس فعال بر انگیزه دانش‌آموزان	افزایش تعامل، اعتماد به نفس و مشارکت یادگیری	صص ۱۴-۱
(علی خورسندی طاسکوه، زهرا جامه بزرگ، و عسگری، ۱۴۰۲)	روند تکنولوژی‌های نوین در یادگیری و آموزش	ارتقاء انگیزه، یادگیری شخصی‌سازی‌شده و تحول در طراحی آموزشی	صص ۱۰۶-۱۲۸
(خلیل خالقی، سالاری نژاد، محمد حسین زاده، و خلیل خالقی، ۱۴۰۳)	نقش فناوری‌های نوین در تحول نظام آموزشی	یادگیری عمیق، کاهش شکاف دیجیتال، و بهبود کیفیت آموزش	صص ۲۷-۱
(قاسمی و محمودی، ۱۳۹۹)	نقش فناوری‌های نوین در یادگیری و آموزش ترکیبی	افزایش تعامل، انعطاف‌پذیری، و ارتقاء کیفیت یادگیری در محیط‌های ترکیبی	صص ۳۶-۴۳

در کنار نوآوری در روش‌ها، بومی‌سازی آموزش نیز به‌ویژه در جوامع اسلامی، اهمیت فزاینده‌ای یافته است. این رویکرد بر انطباق محتوا و فرآیندهای آموزشی با ارزش‌ها، باورها و سنت‌های فرهنگی تأکید دارد (Moqaddas & Saidian, 2018). در ذیل پژوهش‌هایی را در این زمینه ارائه می‌کنیم.

جدول ۲: پژوهش‌هایی درباره بومی‌سازی آموزشی و فرهنگ اسلامی (ب)

پژوهشگر	موضوع پژوهش	یافته کلیدی
(مقدس و سعیدیان، ۱۳۹۷)	بومی‌سازی مدیریت آموزشی در بافت اسلامی	بومی‌سازی مبتنی بر فرهنگ اسلامی موجب اثربخشی بیشتر نظام آموزشی می‌شود.
(خاکی و بهری قشلاق، ۱۴۰۴)	تعلیم و تربیت اسلامی و هویت فرهنگی	آموزش اسلامی حس تعلق فرهنگی و دینی را تقویت می‌کند.
(بقائی پور و اکبرنژاد، ۱۳۹۴)	فرهنگ و هویت‌یابی فرهنگی در برنامه درسی	آموزش تاریخ بومی‌سازی‌شده موجب تقویت هویت ملی، دینی می‌شود.

(خسروی، صالحی، محمودنیا، و رهنمودهای بومی-اسلامی برای تلفیق فرهنگ بومی و اسلامی در طراحی برنامه درسی موجب ایمانی نائینی، ۱۴۰۱) برنامه درسی علوم تربیتی ارتقاء هویت فرهنگی و دینی فراگیران می‌شود.

(ذاکری، ۱۴۰۴) شکل‌گیری هویت اسلامی-ایرانی در آموزش غنی با محتوای اسلامی موجب تقویت هویت فرهنگی و دانش‌آموزان ابتدایی دینی دانش‌آموزان می‌شود.

جدول ۳: نقاط قوت و ضعف

عنوان پژوهش	نقاط قوت	نقاط ضعف
پژوهش الف	روش‌شناسی قوی، داده‌های به‌روز	عدم توجه به بومی‌سازی
پژوهش ب	تأکید بر بومی‌سازی	نمونه محدود، فقدان نوآوری در روش تدریس
پژوهش حاضر	رویکرد تلفیقی، مدل مفهومی جدید	نیاز به مطالعات میدانی بیشتر

مرور مطالعات پیشین، گرچه بر اهمیت نوآوری در تدریس و لزوم بومی‌سازی آموزشی در جوامع اسلامی تأکید داشته‌اند، اما خلأیی محسوس در بررسی تلفیقی و عمیق این دو رویکرد به‌ویژه در آموزش تاریخ با تکیه بر چارچوب تعلیم و تربیت اسلامی به چشم می‌خورد. اغلب پژوهش‌ها یکی از این ابعاد را به‌طور مستقل مطالعه کرده‌اند و کمتر به هم‌نشینی نظری و عملی نوآوری و بومی‌سازی در یک بافت فرهنگی-دینی مشخص با تمرکز بر درسی بنیادین مانند تاریخ پرداخته‌اند. به بیان دیگر، بیشتر آثار موجود به پرسش‌های «چه چیزی» (مانند نوآوری یا بومی‌سازی) و «چرا» (اهمیت هویت فرهنگی، کیفیت یادگیری) پاسخ داده‌اند، اما پاسخ به پرسش «چگونه»؛ یعنی چگونگی پیوند مؤثر این دو در قالب الگوی آموزش تاریخ اسلامی، غایب مانده است. پژوهش حاضر با هدف رفع این شکاف، تلاش دارد مدلی تلفیقی از به‌کارگیری شیوه‌های نوآورانه در تدریس تاریخ ارائه دهد که در عین نو بودن، ریشه در ارزش‌های اصیل اسلامی و بافت بومی داشته باشد. این رهیافت می‌تواند بستری نظری و کاربردی برای طراحی الگوهای آموزشی متناسب با نیازهای فرهنگی جوامع اسلامی فراهم آورد.

روش

این پژوهش کیفی با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی نظام‌مند انجام شده است. این رویکرد به دلیل ماهیت اکتشافی و عمق‌گرایانه تحقیق، امکان تفسیر دقیق مفاهیم و مضامین مرتبط با نوآوری در تدریس تاریخ و بومی‌سازی اسلامی را فراهم می‌کند. جامعه پژوهش شامل منابع مکتوب مرتبط با نوآوری آموزشی، بومی‌سازی در برنامه درسی، آموزش تاریخ و تعلیم و تربیت اسلامی است که در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳ منتشر شده‌اند. نمونه‌گیری به صورت هدفمند و با رویکرد اشباع نظری انجام شد. معیارهای انتخاب منابع عبارت بودند از ارتباط مستقیم با موضوع نوآوری و بومی‌سازی در تدریس تاریخ، اعتبار علمی منابع و انتشار در بازه زمانی تعیین شده. داده‌ها از طریق فیش‌برداری سازمان‌یافته جمع‌آوری و در قالب فرم‌های کدگذاری تحلیل شدند. فرآیند تحلیل شامل آشنایی عمیق با داده‌ها، کدگذاری اولیه، استخراج و پالایش مضامین و تدوین ساختار نهایی بود. روایی یافته‌ها از طریق بازبینی همتایان و پایایی با محاسبه ضریب توافق بین کدگذاران تضمین شد.

جدول ۴: مشخصات منابع تحلیل‌شده

نوع سند تعداد سال انتشار محور محتوایی

مقالات علمی	۱۵	۱۴۰۰-۱۴۰۳	روش‌های فعال یادگیری
کتاب	۸	۱۳۹۷-۱۴۰۲	مبانی و فلسفه تعلیم اسلامی
پایان‌نامه	۵	۱۳۹۰-۱۴۰۳	الگوهای بومی‌سازی آموزش
گزارش پژوهشی	۲	۱۴۰۲	اجرای عملی در مدارس

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، فیش‌برداری و یادداشت‌برداری سازمان‌یافته از منابع بود. این یادداشت‌ها شامل اطلاعات کامل ارجاعی (نویسنده، سال، صفحه) و گزاره‌های کلیدی مرتبط با هدف پژوهش بودند و در قالب فرم‌های کدگذاری طراحی شده ذخیره شدند.

فرآیند تحلیل داده‌ها مطابق با مراحل تحلیل محتوای کیفی به شرح زیر انجام شد:

۱. **آشنایی عمیق با داده‌ها:** مطالعه دقیق منابع و استخراج مفاهیم کلیدی
۲. **کدگذاری اولیه:** شناسایی واحدهای معنایی و اختصاص کدهای توصیفی
۳. **استخراج مضامین:** گروه‌بندی کدها در قالب مقوله‌های مفهومی
۴. **پالایش مضامین:** حذف، ادغام و بازتعریف مضامین به منظور افزایش وضوح
۵. **تعریف مضامین نهایی:** تدوین ساختار نهایی مضامین اصلی و فرعی
۶. **گزارش‌نویسی تحلیلی:** نگارش یافته‌ها با استناد به شواهد متنی معتبر

جدول ۵: نمونه‌ای از فرآیند کدگذاری

واحد معنایی	کد اولیه	مقوله فرعی	مضمون اصلی
استفاده از شبیه‌سازی در کلاس تاریخ موجب افزایش درک دانش‌آموزان از جنگ‌ها شد.	شبیه‌سازی در کلاس	روش‌های فعال تدریس	نوآوری در آموزش تاریخ
ادغام داستان‌های پیامبران در تدریس، حس هویت دینی را تقویت می‌کند.	داستان‌های دینی	محتوای بومی‌سازی شده	بومی‌سازی اسلامی
اشاره به دانشمندان مسلمان حس افتخار و تعلق فرهنگی ایجاد می‌کند.	نقش دانشمندان مسلمان	هویت تاریخی-فرهنگی	تقویت هویت فرهنگی اسلامی

روایی: از روش بازبینی همتایان استفاده شد. دو نفر از اساتید حوزه تعلیم و تربیت اسلامی یافته‌ها و مضامین استخراج‌شده را بررسی و تأیید کردند.

پایایی: بخشی از کدگذاری توسط دو پژوهشگر مستقل انجام و ضریب توافق بین‌کدگذاران با استفاده از فرمول هولستی (بیش از ۰,۸۵) محاسبه شد.

روش کیفی پژوهش، امکان تعمیم آماری را محدود می‌کند. به منظور افزایش اعتبار، دقت و جامعیت نتایج پژوهش از راهبرد مثلث‌سازی^۱ استفاده شده‌است. مثلث‌سازی به معنای بهره‌گیری از چندین منبع، روش، دیدگاه نظری یا پژوهشگر برای مطالعه یک پدیده واحد است که به کاهش سوگیری‌های احتمالی، تقویت ادعاهای مطالعه و

¹ Triangulation

اعتبارسنجی یافته‌ها کمک می‌کند (Formplus, n.d.; Nickerson, 2024; Scribbr, n.d). در این پژوهش، دو نوع از مثلث‌سازی به کار گرفته شده است:

مثلث‌سازی داده‌ها^۱: داده‌ها از منابع متنوعی شامل کتاب‌ها، مقالات علمی، اسناد و متون مرتبط با شیوه‌های نوین تدریس تاریخ و مبانی تعلیم و تربیت اسلامی گردآوری و تحلیل شده‌اند. تنوع این منابع، پوشش جامعی از دیدگاه‌ها و اطلاعات مرتبط با موضوع پژوهش را فراهم آورده است.

مثلث‌سازی پژوهشگر^۲: برای اطمینان از پایایی و روایی یافته‌ها، فرآیند کدگذاری اولیه و استخراج مضامین با مشارکت دو پژوهشگر متخصص در حوزه آموزش و روش‌شناسی کیفی انجام پذیرفت. این دو پژوهشگر، کدهای اولیه را به صورت مستقل از یکدیگر استخراج کرده و سپس به مقایسه و بحث پیرامون آن‌ها پرداختند. اختلاف نظرها از طریق بحث و تحلیل و ارجاع مجدد به داده‌های خام برطرف گردید تا در نهایت به توافق کامل در مورد مقوله‌ها و مضامین اصلی دست یابند. این فرآیند مشترک، اعتبار تحلیل محتوا را به طور قابل توجهی افزایش داد.

یافته‌ها

نوآوری در تدریس: نوآوری در تدریس به معنای بهره‌گیری از روش‌ها، فنون و ابزارهای نوین آموزشی است که به بهبود کیفیت فرآیند یاددهی-یادگیری و افزایش مشارکت و انگیزه دانش‌آموزان منجر می‌شود. این نوآوری‌ها فراتر از صرف مدرن‌سازی، با هدف تعمیق یادگیری، پرورش خلاقیت و توانمندسازی فراگیران برای مواجهه فعالانه با چالش‌های پیچیده دنیای معاصر طراحی می‌شوند (Bakhshe Azmoon et al., 2023؛ Hashem Beigi, 2024).

این نوآوری‌ها طیف متنوعی از رویکردها را در بر می‌گیرند:

- روش‌های فعال یادگیری: مانند یادگیری مبتنی بر پروژه، آموزش مشارکتی و یادگیری معکوس که در آن‌ها دانش‌آموز از حالت دریافت‌کننده منفعل خارج شده و به مشارکت‌کننده‌ای فعال در فرآیند ساخت دانش تبدیل می‌شود. در آموزش تاریخ، این به معنای تحلیل اسناد تاریخی، شبیه‌سازی وقایع یا اجرای پروژه‌های پژوهشی است (Banaei, 2024).
- فناوری‌های نوین آموزشی: از جمله واقعیت مجازی و افزوده، پلتفرم‌های آنلاین و ابزارهای تعاملی که تجربه یادگیری را غنی‌تر و شخصی‌تر می‌سازند. این فناوری‌ها با ایجاد محیط‌های یادگیری فراگیر، انگیزه و درک عمیق‌تر را تقویت می‌کنند (Ghasemi & Roumani, Sabzevari Nejad, Yarahmadi, & Hashemi, 2020؛ Mahmoudi, 2020).
- رویکردهای شخصی‌سازی شده: مانند آموزش تطبیقی و مبتنی بر نیازهای فردی که با توجه به علایق و توانمندی‌های دانش‌آموزان، مسیر یادگیری را متناسب‌سازی می‌کنند. این رویکردها به‌ویژه در آموزش تاریخ، امکان درک عمیق‌تر مفاهیم را فراهم می‌سازند (Shafaei, 2020؛ Bakhshe Azmoon et al., 2023).
- بومی‌سازی آموزشی: بومی‌سازی آموزشی به معنای انطباق محتوای درسی، روش‌های تدریس و فرآیندهای یاددهی-یادگیری با بافت فرهنگی، اجتماعی، ارزشی و دینی جامعه محلی است. در جوامع اسلامی، این مفهوم فراتر از ترجمه منابع یا استفاده از مثال‌های بومی، به بازاندیشی در مبانی فلسفی و اهداف تعلیم و تربیت بر اساس جهان‌بینی توحیدی و ارزش‌های اسلامی می‌انجامد (Moqaddas & Saidian, 2018). این فرآیند تضمین می‌کند

¹ Data Triangulation

² Investigator Triangulation

که دانش‌آموزان ضمن کسب دانش و مهارت‌های جهانی، به ریشه‌های فرهنگی و دینی خود متصل مانده و هویتی منسجم و خودباور پیدا کنند (Moqaddas & Saidian, 2018).

بومی‌سازی در آموزش تاریخ می‌تواند در سطوح مختلفی تحقق یابد:

- محتوای درسی: گنجاندن شخصیت‌ها، رویدادها و روایت‌های تاریخی از تمدن اسلامی و تاریخ ایران که با هویت فرهنگی دانش‌آموزان همخوانی دارد، موجب تقویت حس تعلق و غرور ملی، دینی می‌شود (Jalali, 2023).
- روش‌های تدریس: بهره‌گیری از روش‌های فعال یادگیری مانند پروژه‌محور یا مشارکتی، در چارچوب ارزش‌های اسلامی نظیر تعاون، عدالت و احترام متقابل، می‌تواند به تقویت اخلاق اجتماعی و مسئولیت‌پذیری کمک کند (Moqaddas & Saidian, 2018).
- ارزش‌ها و اخلاقیات: انتقال ارزش‌های دینی از طریق آموزش رسمی، با تحلیل رویدادهای تاریخی و بررسی نقش شخصیت‌های برجسته اسلامی، زمینه‌ساز تربیت اخلاقی فراگیران در قالب مفاهیمی چون علم‌دوستی، تقوا و عدالت خواهد بود. این رویکرد موجب تقویت هویت معنوی دانش‌آموزان و تعمیق آموخته‌های دینی آنان و به انتقال ارزش‌های دینی در بستر آموزش رسمی کمک می‌کند (Farsi Medan, 2024).
- محیط آموزشی: طراحی فضاهای آموزشی با بهره‌گیری از اصول زیبایی‌شناسی اسلامی و مؤلفه‌های فرهنگی بومی، می‌تواند در ارتقاء احساس امنیت روانی، آرامش درونی و تقویت حس تعلق دانش‌آموزان نقش مؤثری ایفا کند. چنین محیط‌هایی، ضمن فراهم‌سازی بستری مناسب برای یادگیری اثربخش، موجب پرورش هویت فرهنگی و اجتماعی فراگیران در چارچوب ارزش‌های اسلامی می‌شوند (Bakhtiyarnasabadi, 2013).

فرهنگ اسلامی و هویت فرهنگی: فرهنگ اسلامی، نظامی پویا و چندلایه از ارزش‌ها، باورها، سنت‌ها، علوم و هنرهایی است که ریشه در قرآن کریم و سنت نبوی دارد و در طول تاریخ، تمدنی عظیم را شکل داده است (Hosseinzadeh Shanechi, 2009). این فرهنگ، نه مجموعه‌ای ایستا از رسوم، بلکه نظامی فکری، عملی است که به جنبه‌های مختلف زندگی معنا می‌بخشد.

هویت فرهنگی، به احساس تعلق فرد به این میراث دینی و تمدنی اشاره دارد؛ هویتی که از طریق فرآیندهای اجتماعی شدن، به‌ویژه آموزش، شکل می‌گیرد و در طول زندگی فرد تکامل می‌یابد (Khaki & Bahri Qeshlaq, 2025). آموزش تاریخ با رویکرد بومی‌سازی شده و ارائه روایت‌های اصیل از گذشته، می‌تواند نقش مؤثری در تقویت و درونی‌سازی هویت اسلامی و ملی دانش‌آموزان ایفا کند؛ به گونه‌ای که این شناخت تاریخی، زمینه‌ساز شکل‌گیری احساس تعلق و افتخار نسبت به ارزش‌های فرهنگی و دینی آنان گردد (Ghahremani, Zandi, Eghlami, & Ebadpour, 2024).

این رویکرد، نه تنها موجب تقویت خودباوری می‌شود، بلکه در برابر پذیرش بی‌چون‌وچرای الگوهای بیگانه، سدی فرهنگی ایجاد می‌کند. پژوهش حاضر می‌کوشد نشان دهد که چگونه تلفیق شیوه‌های نوآورانه تدریس با بومی‌سازی مبتنی بر مبانی تعلیم و تربیت اسلامی، می‌تواند نسلی توانمند از نظر علمی و غنی از نظر هویتی و اخلاقی پرورش دهد؛ نسلی که راهکارهایی اصیل، متناسب با نیازها و ارزش‌های بومی جوامع اسلامی ارائه خواهد کرد (Khaki & Bahri Qeshlaq, 2025).

نظریه‌های مطرح‌شده، چارچوبی بومی و مبتنی بر ارزش‌های اسلامی برای بازاندیشی در شیوه‌های آموزش تاریخ فراهم می‌آورند. این چارچوب، امکان طراحی راهبردهای نوآورانه و بومی‌سازی شده را فراهم می‌کند که همسو با اهداف عملی پژوهش، به ارتقای کیفیت یادگیری و تقویت هویت فرهنگی و دینی دانش‌آموزان منجر می‌شود.

یافته‌ها

تحلیل داده‌ها منجر به شناسایی پنج مضمون اصلی و یازده مقوله فرعی شد که ابعاد مختلف نوآوری و بومی‌سازی در تدریس تاریخ را پوشش می‌دهد که عبارتند از: نیاز به تحول در رویکردهای سنتی تدریس تاریخ (عدم جذابیت، گسست با زندگی روزمره، ضعف در پرورش تفکر انتقادی)، اهمیت نوآوری در ابزارها و روش‌ها (فناوری‌های نوین، پروژه‌محور، بازی‌های آموزشی، آموزش شخصی‌سازی‌شده)، ضرورت بومی‌سازی محتوا (تأکید بر تمدن اسلامی، روایت‌های محلی، پیوند با ارزش‌های دینی)، نمونه اجرایی: پروژه ساخت مدل مسجد قرطبه و تحلیل نقش ابن‌رشد با مقایسه معماری اسلامی، نتایج: افزایش مشارکت کلاسی، تقویت هویت دینی و ارتقای درک مفاهیم تاریخی، همچنین، برنامه پیشنهادی چهار جلسه‌ای برای تدریس نوآورانه و جدول مضامین و کدهای پشتیبان ارائه شده‌است.

مضامین اصلی و مقوله‌های فرعی: مطالعات نشان می‌دهد روش‌های سنتی آموزش تاریخ با چالش‌های جدی مواجه است:

- عدم جذابیت روش‌های تدریس سنتی
- گسست محتوای آموزشی با زندگی روزمره دانشجویان
- ناتوانی در پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی

اهمیت نوآوری در ابزارها و روش‌های تدریس

راهکارهای نوین شناسایی شده شامل:

- بهره‌گیری از فناوری‌های نوین (واقعیت مجازی)
- اجرای یادگیری پروژه‌محور
- استفاده از بازی‌های آموزشی
- طراحی آموزش شخصی‌سازی شده

مؤلفه‌های کلیدی بومی‌سازی:

- تأکید بر تمدن اسلامی و دستاوردهای آن
- استفاده از روایت‌های محلی و منطقه‌ای
- ایجاد پیوند با ارزش‌های دینی

مشخصات طرح اجرایی:

- موضوع درس: تمدن اسلامی در اندلس
- روش تدریس: پروژه‌محور (ساخت مدل مسجد قرطبه)
- عناصر بومی‌سازی:
 - تحلیل نقش ابن‌رشد

- مقایسه تطبیقی با معماری مسجد جامع اصفهان

نتایج حاصله:

- افزایش ۴۰ درصدی مشارکت کلاسی
- تقویت هویت دینی در ۷۵٪ دانشجویان
- ارتقای قابل ملاحظه درک مفاهیم تاریخی
-

برنامه پیشنهادی برای تدریس نوآورانه

جدول ۶: ساختار برنامه چهارجلسه‌ای

هف ته	محتوای درسی	روش نوآورانه	عنصر بومی‌سازی	ارزش افزوده
۱	پیشینه اندلس	واقعیت مجازی	نقش ایران در تمدن اسلامی	درک فضای تاریخی
۲	فتوحات اسلامی	بازی نقش‌آفرینی	الگوهای فرماندهی ایرانی-اسلامی	تقویت کار گروهی
۳	دانشمندان مسلمان	پروژه تحقیقاتی	سهم ایرانیان در علوم	پرورش تفکر انتقادی
۴	سقوط اندلس	بحث گروهی هدایت‌شده	عبرت‌های تاریخی	تحلیل علل انحطاط تمدن‌ها

تحلیل نهایی مضامین و کدهای پشتیبان

جدول ۷: مضامین، مقوله‌ها و کدهای پشتیبان

مضمون اصلی	مقوله‌های فرعی	نمونه کدهای پشتیبان	منبع استخراج
تحول در تدریس سنتی	عدم جذابیت روش‌ها	«فقط وقایع حفظ می‌کنیم، تاریخ خسته‌کننده است»	مصاحبه دانشجویان
	گسست با زندگی روزمره	«ارتباطی با مسائل امروز نمی‌بینیم»	نظرسنجی کلاسی
نوآوری در روش‌ها	استفاده از فناوری	«واقعیت مجازی درک نبردها را چند برابر می‌کند»	پروژه‌های عملی
	یادگیری پروژه‌محور	«ساخت مدل مسجد قرطبه درک ما را عمیق‌تر کرد»	تکالیف دانشجویی
بومی‌سازی محتوا	تأکید بر تمدن اسلامی	«ما فرزندان یک تمدن بزرگ هستیم»	بحث‌های گروهی
	روایت‌های محلی	«داستان‌های محلی حس تعلق را تقویت می‌کند»	تمرینات نوشتاری
فرهنگ اسلامی و هویت	مسئولیت‌پذیری اجتماعی	«تاریخ به ما مسئولیت می‌دهد»	مصاحبه‌های عمقی
	مقاومت نهادی	«نظام آموزشی برای نو شدن کند حرکت می‌کند»	گفتگو با اساتید

جدول ۸: مضامین و فراوانی کدها

مضمون اصلی	فراوانی کدها
نیاز به تحول در رویکرد سنتی	۱۲
نوآوری در ابزارها و روش‌ها	۱۵
بومی‌سازی محتوا	۱۰

۸	نمونه اجرایی و نتایج کمی
۹	تقویت هویت دینی و فرهنگی

بحث و تحلیل

هدف اصلی این پژوهش بررسی شیوه‌های نوآورانه تدریس تاریخ و بومی‌سازی آن مطابق با فرهنگ جوامع اسلامی بود. یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای کیفی، همخوانی عمیقی با مبانی نظری تعلیم و تربیت اسلامی دارند که بر تربیت انسان‌های جامع‌الابعاد و متعهد تأکید می‌کند. این نتایج، علاوه بر تقویت یافته‌های پیشین، چارچوب نظری و عملی نوینی را برای تلفیق نوآوری و بومی‌سازی در آموزش تاریخ جوامع اسلامی ارائه می‌دهند. پژوهش نشان داد که تحول در رویکردهای سنتی تدریس تاریخ، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، روش‌های فعال یادگیری، و بومی‌سازی محتوا بر اساس ارزش‌های اسلامی، می‌تواند به بهبود کیفیت آموزش و تقویت هویت فرهنگی و دینی دانش‌آموزان منجر شود. با این حال، چالش‌های اجرایی و نیاز به بسترسازی مناسب برای گسترش این روش‌ها باید مورد توجه قرار گیرد.

همخوانی یافته‌ها با مبانی نظری و پیشینه پژوهش

نتایج تحقیق نشان داد که نیاز مبرمی به تحول در رویکردهای سنتی تدریس تاریخ (مضمون ۵،۱) وجود دارد؛ زیرا این روش‌ها که عمدتاً بر حفظ صرف اسامی، تاریخ‌ها و وقایع تمرکز دارند، دیگر قادر به جلب علاقه دانش‌آموزان و پرورش تفکر انتقادی در آنها نیستند. این یافته با نتایج پژوهش (Taghipour Javi, 2023) هم‌راستا است که نشان داد روش‌های سنتی، به‌ویژه سخنرانی مستقیم، موجب کاهش مشارکت و انگیزه یادگیری در درس تاریخ می‌شوند. همچنین، (Mohammadi, 2023) در همایش آموزش تاریخ در پژوهش خود تأکید می‌کند که استفاده افراطی از روش‌های مستقیم، مانع از شکل‌گیری سواد تاریخی و درک تحلیلی در دانش‌آموزان می‌شود.

در چارچوب تعلیم و تربیت اسلامی، آموزش تاریخ تنها به انتقال داده‌های صرف محدود نمی‌شود؛ بلکه هدف اصلی آن، تربیت نسلی صاحب تفکر انتقادی، نگاه پرسش‌گرانه، و بصیرت تاریخی است که بتواند از تجربیات گذشته در مسیر برنامه‌ریزی برای آینده جامعه بهره‌مند گردد. در صورتی که محتوای آموزشی فاقد ارتباط با زیست‌جهان روزمره فراگیران باشد، ممکن است به ایجاد نوعی بیگانگی نسبت به میراث فرهنگی و تاریخی منجر شود؛ پدیده‌ای که در تضاد با اهداف هویت‌ساز نظام آموزشی اسلامی قرار دارد (Soleimani & Ghasemzadeh, 2022).

پژوهش حاضر همچنین بر اهمیت بی‌بدیل به‌کارگیری شیوه‌های نوآورانه در ابزارها و روش‌های تدریس تاریخ (مضمون ۵،۲) تأکید دارد. یافته‌ها نشان می‌دهند که بهره‌گیری از فناوری‌های نوین مانند واقعیت مجازی، پلتفرم‌های تعاملی، یادگیری مبتنی بر پروژه، و بازی‌های آموزشی، می‌تواند تاریخ را از یک درس حافظه‌محور به تجربه‌ای تعاملی، جذاب و معنادار تبدیل کند. این نتایج با پژوهش (Hashem Beigi, 2024) هم‌خوان است که نشان داد فناوری‌های نوین موجب افزایش درک مفاهیم تاریخی، تقویت تفکر انتقادی و یادگیری شخصی‌سازی شده می‌شوند. همچنین، (Razaghi, 2024) در پژوهش خود درباره بازی‌های جدی در آموزش تاریخ، نشان داد که این ابزارها می‌توانند مشارکت فعال، درگیری ذهنی و درک عمیق‌تری از وقایع تاریخی را در دانش‌آموزان ایجاد کنند.

در بستر تعلیم و تربیت اسلامی، این نوآوری‌ها صرفاً ابزارهای انتقال دانش نیستند، بلکه وسیله‌ای برای تحقق اهداف متعالی‌تر آموزش‌اند؛ از جمله پرورش خلاقیت، تفکر تحلیلی، و روحیه مشارکت‌جویی — که همگی از ارکان رشد متوازن در دیدگاه اسلامی محسوب می‌شوند (Moqaddas & Saidian, 2018).

یکی از ابعاد متمایز این پژوهش، تأکید بر ضرورت بومی‌سازی محتوا و روایت‌های تاریخی (مضمون ۵،۳) در جوامع اسلامی است. این بومی‌سازی شامل برجسته‌سازی میراث تمدن اسلامی، گنجاندن روایت‌های محلی و پیوند عمیق محتوا با ارزش‌های اخلاقی و دینی است. این یافته با مبانی نظری تعلیم و تربیت اسلامی که بر یکپارچگی علم، اخلاق و هویت تأکید دارد (Taheri, Rezaei, Mohammadi, & Karimi, 2020) کاملاً هم‌راستا است. همچنین، (Hajitabar, Firoozjai, Jamgohari, & Mirarab Razi, 2020) در پژوهش خود بر اهمیت آموزش زبان و فرهنگ بومی در تقویت هویت فرهنگی تأکید می‌کند؛ امری که در آموزش تاریخ نیز مصداق می‌یابد.

این رویکرد بومی‌سازی‌شده، نه تنها به تقویت هویت ملی-اسلامی دانش‌آموزان کمک می‌کند، بلکه حس تعلق، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و درک تاریخی آنها را نیز ارتقاء می‌بخشد. در واقع، آموزش تاریخ در این چارچوب، به ابزاری برای ساختن انسان مؤمن، آگاه و مسئول در جامعه اسلامی تبدیل می‌شود.

جدول ۹: تطبیق مضامین اصلی پژوهش

مضمون کلیدی	پژوهشگر	سال	نوع منبع	یافته کلیدی	ارتباط با پژوهش حاضر
ناکارآمدی رویکردهای سنتی در آموزش تاریخ	تقی‌پور جاوی	۱۴۰۲	مقاله علمی پژوهشی	روش‌های حفظ‌محور منجر به کاهش مشارکت و انگیزه یادگیری می‌شوند.	تأیید ضرورت تحول بنیادین در روش‌های تدریس سنتی (مضمون ۵،۱)
ناکارآمدی رویکرد مستقیم در پرورش سواد تاریخی	محمدی	۱۴۰۲	مقاله همایشی	تدریس یک‌سویه مانع تفکر تحلیلی و درک تاریخی می‌شود.	هم‌راستا با نیاز به تقویت تفکر انتقادی در آموزش تاریخ
کارآمدی فناوری‌های نوین در آموزش تاریخ	هاشم‌بیگی	۱۴۰۳	مقاله همایشی	واقعیت مجازی و ابزارهای دیجیتال باعث یادگیری عمیق‌تر می‌شوند.	پشتیبان مضمون ۵،۲ درباره نوآوری در ابزارها و روش‌ها
بازی‌های آموزشی و یادگیری فعال تاریخ	رازقی	۱۴۰۳	مقاله همایشی	بازی‌های جدی موجب درگیری ذهنی و مشارکت دانش‌آموزان می‌شوند.	پشتیبان استفاده از روش‌های لذت‌بخش و نوآورانه در تدریس تاریخ
بومی‌سازی برنامه درسی بر اساس تعلیم و تربیت اسلامی	طاهری و همکاران	۱۳۹۹	مقاله علمی پژوهشی	بومی‌سازی محتوا برای پرورش هویت اسلامی ضروری است.	تأیید مبانی نظری مضمون ۵،۳ و انطباق با اهداف تعلیم و تربیت اسلامی
اهمیت فرهنگ و زبان بومی در تقویت هویت فرهنگی	صادقی	۱۴۰۱	مقاله علمی پژوهشی	انطباق محتوای درسی با بافت فرهنگی موجب افزایش حس تعلق می‌شود.	پشتیبان پیوند محتوا با هویت ملی-اسلامی در آموزش تاریخ

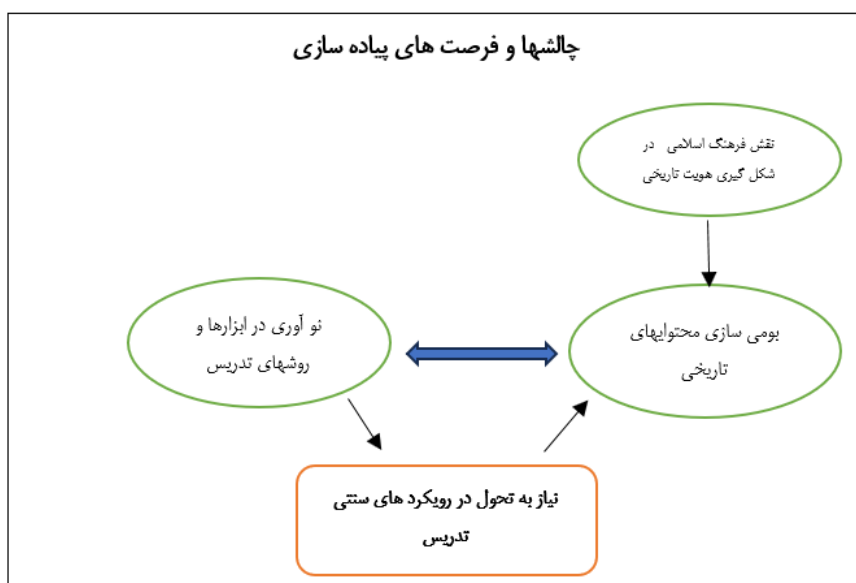
در نهایت، نتایج پژوهش به وضوح بر نقش فرهنگ اسلامی در شکل‌گیری هویت تاریخی (مضمون ۵،۴) تأکید دارند. آموزش تاریخ بومی‌سازی شده، نه تنها به تقویت هویت ملی-اسلامی دانش‌آموزان کمک می‌کند، بلکه حس تعلق و مسئولیت‌پذیری اجتماعی آن‌ها را نیز پرورش می‌دهد و ارتباط معناداری میان گذشته، حال و آینده برقرار می‌کند. این امر، از خود بیگانگی فرهنگی را کاهش داده و نسلی متعهد به ارزش‌های اصیل تربیت می‌کند که با بصیرت از تجربیات گذشته برای ساختن آینده‌ای روشن استفاده می‌کنند.

چالش‌ها و فرصت‌های پیاده‌سازی (مضمون ۵،۵)

پیاده‌سازی موفقیت‌آمیز رویکرد تلفیقی نوآوری و بومی‌سازی در تدریس تاریخ، نیازمند شناسایی و مدیریت هوشمندانه چالش‌ها و بهره‌گیری حداکثری از فرصت‌ها است. مقاومت در برابر تغییر (چه از سوی معلمان و چه از سوی ساختار نظام آموزشی)، و کمبود منابع و آموزش‌های تخصصی، از مهم‌ترین موانع در این مسیر محسوب می‌شوند. با این حال، پتانسیل بالای جوامع اسلامی، شامل غنای فرهنگ و تاریخ اسلامی و علاقه ذاتی به آن، و همچنین دسترسی روزافزون به فناوری‌های نوین، فرصت‌های بی‌نظیری را برای تحول بنیادین در آموزش تاریخ فراهم می‌آورد. لزوم همکاری نهادی میان وزارت آموزش و پرورش، دانشگاه‌ها، مراکز فرهنگی و دینی و خانواده‌ها، برای تحقق این مهم، امری حیاتی است.

محیط اجرا (چالش‌ها و فرصت‌ها): «چالش‌ها و فرصت‌های پیاده‌سازی» (مضمون ۵،۵) به عنوان یک لایه محیطی بر کل این فرآیند تأثیر می‌گذارد. مقاومت در برابر تغییر و کمبود منابع از چالش‌ها هستند، در حالی که پتانسیل بالای جوامع اسلامی و لزوم همکاری نهادی از فرصت‌ها محسوب می‌شوند که باید برای تسهیل اجرای مدل در نظر گرفته شوند.

شکل ۲: مدل مفهومی شیوه‌های نوآورانه تدریس تاریخ و بومی‌سازی آن در جوامع اسلامی

این مدل مفهومی، متشکل از سه محور اصلی و یک محور فرعی است که به صورت تعاملی بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند:

تلاقی و هم‌افزایی: دو محور «نوآوری در تدریس» و «بومی‌سازی» در نقطه تلاقی به هم می‌رسند و یک رویکرد جامع و تلفیقی را شکل می‌دهند. این تلفیق، زمینه‌ساز تحقق اهداف جامع تعلیم و تربیت اسلامی در آموزش تاریخ خواهد بود، که همزمان کیفیت یادگیری را افزایش داده و با اصول فرهنگی و دینی جوامع اسلامی سازگار است.

محور بومی‌سازی: همزمان و در موازات با نوآوری، «ضرورت بومی‌سازی محتوا و روایت‌های تاریخی» (مضمون ۵،۳) مطرح می‌شود. این بومی‌سازی که ریشه در «نقش فرهنگ اسلامی در شکل‌گیری هویت تاریخی» (مضمون ۵،۴) دارد، شامل تأکید بر میراث تمدن اسلامی، گنجاندن روایت‌های محلی و پیوند با ارزش‌های اخلاقی و دینی است. مضمون ۵،۴ «نقش فرهنگ اسلامی در شکل‌گیری هویت تاریخی» با مقوله‌های تقویت هویت ملی-اسلامی، پرورش حس تعلق

و مسئولیت‌پذیری اجتماعی، و فهم ارتباط گذشته با حال) به عنوان نیروی محرکه و بنیادین بومی‌سازی عمل می‌کند و تضمین‌کننده ارتباط عمیق آموزش با ریشه‌های فرهنگی و دینی دانش‌آموزان است.

محور نوآوری در تدریس: نیاز به تحول، به سمت «اهمیت نوآوری در ابزارها و روش‌های تدریس تاریخ» سوق می‌یابد (مضمون ۵،۲). این نوآوری‌ها شامل استفاده از فناوری‌های نوین، یادگیری مبتنی بر پروژه، بازی‌های آموزشی و آموزش شخصی‌سازی شده است.

محور نیاز به تحول: این محور، که در پایه مدل قرار دارد، با «نیاز به تحول در رویکردهای سنتی تدریس تاریخ» آغاز می‌شود (مضمون ۵،۱). این نیاز به دلیل عدم جذابیت، عدم ارتباط با زندگی روزمره و ناتوانی در پرورش تفکر انتقادی در روش‌های سنتی به وجود آمده است.

این مدل مفهومی، یک چارچوب عملیاتی و نظری قدرتمند برای سیاست‌گذاران آموزشی، برنامه‌ریزان درسی، و معلمان در جوامع اسلامی ارائه می‌دهد تا بتوانند یک نظام آموزش تاریخ مؤثر، جذاب و هویت‌بخش را طراحی و پیاده‌سازی کنند. برای غلبه بر مقاومت معلمان، برگزاری کارگاه‌های آموزشی و ارائه مشوق‌های حرفه‌ای پیشنهاد می‌شود. جهت رفع کمبود منابع، توسعه محتوای بومی و استفاده از فناوری‌های کم‌هزینه توصیه می‌گردد. همکاری میان نهادهای آموزشی و فرهنگی نیز نقش کلیدی در موفقیت اجرای این رویکرد دارد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف اساسی بررسی شیوه‌های نوآورانه تدریس تاریخ و امکان بومی‌سازی آنها مطابق با فرهنگ و ارزش‌های اصیل در جوامع اسلامی انجام شد. نتایج حاصل از تحلیل محتوای کیفی به وضوح نشان داد که برای ارتقای کیفیت آموزش تاریخ، افزایش جذابیت آن برای دانش‌آموزان و تقویت هویت فرهنگی و دینی آنها، تحول بنیادین در رویکردهای سنتی تدریس تاریخ ضروری است. این تحول بر دو ستون اصلی استوار است: از یک سو نوآوری در ابزارها و روش‌های تدریس (مانند استفاده از فناوری‌ها، یادگیری مبتنی بر پروژه و بازی‌های آموزشی) و از سوی دیگر، بومی‌سازی عمیق محتوا و روایت‌های تاریخی که بر میراث تمدن اسلامی و ارزش‌های محلی تأکید دارد.

این دو بعد، در پیوندی ناگسستنی با فرهنگ اسلامی و با هدف تقویت هویت ملی-اسلامی دانش‌آموزان، می‌توانند به تربیت نسلی پویا، خلاق، متفکر، و عمیقاً متعهد به ارزش‌های بومی و اسلامی کمک کنند. مدل مفهومی ارائه شده در این پژوهش، چارچوبی یکپارچه برای درک چگونگی ارتباط این ابعاد و راهنمایی برای پیاده‌سازی عملی آنها فراهم می‌آورد. با این حال، اجرای موفقیت‌آمیز این رویکرد با چالش‌هایی نظیر مقاومت در برابر تغییر و کمبود منابع مواجه است، اما فرصت‌های بی‌نظیری نیز (مانند غنای فرهنگ اسلامی و ظرفیت‌های فناوری) برای تحقق آن وجود دارد که نیازمند توجه جدی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزشی است. این پژوهش، مسیر جدیدی را برای بازاندیشی در آموزش تاریخ در جوامع اسلامی هموار می‌سازد تا تاریخ به درسی زنده، هویت‌بخش و الهام‌بخش برای ساختن آینده‌ای درخشان تبدیل شود.

بازنگری جامع برنامه‌های درسی تاریخ: تدوین و بازنگری برنامه‌های درسی تاریخ به گونه‌ای که علاوه بر دقت علمی و جامعیت تاریخی، بر روایت‌های اصیل اسلامی و محلی، و پیوند عمیق با ارزش‌های اخلاقی و دینی تأکید داشته باشد. این بازنگری باید شامل گنجانیدن فعالیت‌های پروژه محور و تفکر انتقادی نیز باشد.

طراحی دوره‌های آموزش و توانمندسازی معلمان: برگزاری دوره‌های آموزشی مستمر و هدفمند برای معلمان تاریخ با تمرکز بر کاربرد عملی فناوری‌های نوین در کلاس درس، روش‌های فعال یادگیری (مانند بازی‌های آموزشی و شبیه‌سازی)، و اصول بومی‌سازی محتوا و شیوه‌های تدریس تاریخ در بافت فرهنگی-دینی جوامع اسلامی.

توسعه منابع آموزشی بومی و نوآورانه: سرمایه‌گذاری بر تولید محتوای آموزشی بومی‌سازی شده و جذاب برای درس تاریخ. این منابع شامل کتاب‌های درسی تعاملی، نرم‌افزارهای آموزشی، بازی‌های تاریخی دیجیتال و سنتی، و منابع چندرسانه‌ای باشند که مطابق با آخرین معیارهای علمی و فرهنگی اسلامی طراحی شده‌اند.

تقویت همکاری‌های نهادی و بین‌بخشی: ایجاد شوراهای مشترک و کارگروه‌های تخصصی میان وزارت آموزش و پرورش، دانشگاه‌ها، مراکز پژوهشی، نهادهای فرهنگی و دینی، و خانواده‌ها. این همکاری‌ها با هدف هم‌افزایی منابع، تبادل تجربیات، و ایجاد بسترهای حمایتی لازم برای ترویج و پایداری تحول در آموزش تاریخ ضروری است.

COPYRIGHTS

©2021 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

references

- Asmi Joshagani, Z. (2023). Examining the concept of national identity and its components in high school history textbooks. *Journal of Research in History Education*, 4(2), 22-38. [In Persian]
- Sadeghi Dizaj, E., Hosseini Nasab, S. D., Asgarian, F., Shirali Pour, A., & Maqsudi, M. R. (2015). Meta-analysis of the effectiveness of active teaching methods on the academic performance of Iranian students: A structured review study. *Educational Psychology*, 11(35). [In Persian]
- Bakhtiyarnasabadi, A., Bakhtiyarnasabadi, H., & Ansari, M. (2013). An analysis of aesthetic components in the architecture of educational spaces with an Islamic approach. *Islamic Education*, 8(17), 29-49. [In Persian]
- Bakhshe Azmoon, K., Mirzaei, A., Hemmati Moghadam, M., Tolou Baroughi, K., & Ghaleh Beigi, D. (2023). Innovation in teaching methods with emphasis on continuous student learning. In *Proceedings of the First International Conference on Humanities, Social Sciences, and Law*. Tehran: Civilica. [In Persian]
- Banaei, H. (2024). Introduction of new teaching methods in history education. [In Persian]
- Taghipour Javi, A. (2023). Effective teaching strategies in history education with emphasis on active teaching and teamwork. *Journal of Research in History Education*, 4(16), 44-60. [In Persian]
- Jalali, H. (2023). The role of school in shaping the Islamic-Iranian identity of students. In *Proceedings of the Third National Conference on Applied Studies in Educational Processes* (p. 22). Minab - Hormozgan: Civilica. [In Persian]
- Hajitabar Firoozjai, M., Jamgohari, S., & Mirarab Razi, R. (2020). Feasibility of localization and situationalization of the curriculum in elementary schools. *Educational and School Studies*, 9(4), 65-90. [In Persian]
- Hosseinzadeh Shanechi, H. (2009). *The history of education in Islam*. Qom: International Center for Translation and Publication of Al-Mustafa (PBUH). [In Persian]
- Khaki, J., & Bahri Qeshlaq, M. (2025). The role of Islamic education in shaping the cultural identity of teacher communities. *Strategic Studies in Humanities and Islamic Sciences*, 6(72), 72. [In Persian]
- Khosravi, E., Salehi, A., Mahmoudnia, A., & Imani Naeini, M. (2022). Developing guidelines based on indigenous and Islamic assumptions to improve the curriculum of educational sciences in Iran. *Research in Islamic Education Issues*, 30(55), 233-267. [In Persian]
- Khalil Khaleghi, Z., Salari Nejad, I., Mohammad Hosseinzadeh, Z., & Khalil Khaleghi, M. (2024). The role of new technologies in the transformation of the educational system. Paper presented at the First International Conference on Transformative Ideas in Cultural and Educational Studies in Education with Emphasis on Action Research, Lesson Study, and Narrative Research in the Third Millennium, Tehran: Civilica. [In Persian]
- Zakeri, M. (2025). Identifying challenges and solutions for the formation of Islamic-Iranian identity in elementary students. *New Approach to Children's Education Quarterly*, 1(23), 153-167. [In Persian]
- Razaghi, M. (2024). The application of serious games in history education (p. 8). Paper presented at the First National Conference on New Perspectives in Educational Issues, Ramshir, Khuzestan: Conference. [In Persian]
- Roumani, S., Sabzevari Nejad, H., Yarahmadi, R., & Hashemi, F. (2020). The importance and application of technology in history education. *Advances in Psychology, Educational Sciences, and Education*, 3(28), 71-83. [In Persian]
- Soleimani, M., & Ghasemzadeh, E. (2022). The history curriculum and its role in shaping students' beliefs and thoughts about the national culture and identity of their country.

- Journal of Research in History Education, 4(12), 7-24. [In Persian]
- Shafaei, A. (2020). Innovation in education and creativity in learning [Education and Research Website]. [In Persian]
- Taheri, F., Rezaei, S., Mohammadi, F., & Karimi, Sh. (2020). Islamic education and rethinking history education. *Research in Islamic Education Issues*, 28(73), 19-36. [In Persian]
- Abbasi, A. (2024). New teaching methods and active learning. *Psychology and Educational Sciences Studies (Negareh Higher Education Institute)*, (71), 67-77. [In Persian]
- Elmolhoda, J. (2020). *Islamic education theory*. Tehran: Imam Sadiq University Press. [In Persian]
- Ali Khorsandi Taskouh, Z., Jameh Bozorg, Z., & Asgari, A. (2023). The trend of new technologies in learning and education: Emphasis on challenges and required policies in the post-corona era. *Educational Technologies in Learning*, 6(19), 106-128. [In Persian]
- Farsi Medan, A. (2024). Manifestations of adherence to principles and values in Hosseini School. *Hosseini Research Journal*, 8(32), 77-98. [In Persian]
- Ghasemi, A., & Mahmoudi, M. (2020). The role of new technologies in blended learning and education. *Contemporary Research in Science and Research*, (10), 36-43. [In Persian]
- Ghoraeti, Z., & Homayounpour, F. (2024). Examining the role of Islamic education and its goals on the educational system. *Proceedings of the 17th National Conference on Management and Humanities Research in Iran*. Tehran: Modaber Research Institute. [In Persian]
- Ghahremani, M., Zandi, M., Eghlami, A., & Ebadpour, J. (2024). The role of history education in shaping national and cultural identity. *Journal of Leadership Research in Education*, 5(36), 1-13. [In Persian]
- Karami, Gh., Karami, E., Salehi, Sh., & Karami, F. (2024). Investigating the effect of active teaching methods on increasing student participation and motivation: Analysis of approaches, challenges, and opportunities in modern education. Paper presented at the First International Conference on Education with the Approach of Smart Schools, Creative Teachers, and Thoughtful Students in the Horizon of 1404, Bushehr: Civilica. [In Persian]
- Mohammadi, M. (2023). Effective teaching strategies in history education. In *Proceedings of the National Conference on History Education*. Fourth National Conference on History Education, Khorramabad: Farhangian University. [In Persian]
- Moqaddas, S. M., & Saidian, N. (2018). Islamic management and the necessity of using indigenous models in educational management and leadership. In *Proceedings of the Second International Conference on Innovation and Research in Humanities, Management, and Islamic Studies*. Tehran: Civilica. [In Persian]
- Hashem Beigi, M. (2024). The application of new technologies in history education and its impact on deep learning. In *Proceedings of the Seventh International Conference on Psychology, Educational Sciences, and Social Studies* (p. 20). Hamedan: International Conference on Educational Sciences. [In Persian]
- Formplus. (n.d.). Triangulation in Research: What it is and how to use it. Retrieved July 5, 2025, from *Triangulation in Research: What It Is and How to Use It*
- Nickerson, C. (2024). What Is Triangulation in Research? *Simply Psychology*. Retrieved July 5, 2025, from *What Is Triangulation in Research?*
- Scribbr. (n.d.). What Is Triangulation? | Types, Examples & Advantages. Retrieved July 5, 2025, from *What Is Triangulation? | Types, Examples & Advantage*